

УДК 811.161.2'28(09)

Віктор Мойсієнко, Галина Гримашевич
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, м. Житомир

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
«ПОХОДЖЕННЯ Й РОЗВИТОК
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЇЇ ГОВОРІВ»**

(м. Житомир, 12 – 13 листопада 2015 року)

У листопаді 2015 р. в Житомирському державному університеті імені Івана Франка відбулася Міжнародна наукова конференція «Походження й розвиток української мови та її говорів», співорганізатором якої став Інститут української мови НАН України.

Узяти участь у конференції зголосилися мовознавці — історики мови та діалектологи — з 4 країн: Польщі, Угорщини, Білорусі та України. Найчисленнішим було українське представництво (науковці з Києва, Черкас, Старобільська, Одеси, Львова, Запоріжжя, Луцька, Івано-Франківська, Вінниці, Кам'янець-Подільського, Дніпропетровська, Умані, Хмельницького, Житомира). Результати наукових пошуків лінгвістів були опубліковані до початку конференції в двох збірниках наукових праць — «Український глотогенез» і «Волинь — Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем», № 26.

Пленарне засідання, яке тривало впродовж цілого дня 12 листопада, відкрив вітальним словом ректор університету професор *П.Ю. Саух*, який наголосив, що це перше в Україні наукове обговорення надскладної проблеми україністики — походження української мови та її говорів.

До учасників конференції звернувся завідувач відділу історії та граматики Інституту української мови Національної академії наук України, член-кореспондент НАН України **В.В. Німчук**. Знаний історик української мови зауважив, що наразі у вітчизняному мовознавстві, на жаль, небагато фахівців, які розпрацьовують таку важливу й актуальну проблему, як український глото- та діалектогенез.

Виступи на пленарному засіданні були присвячені актуальним питанням походження й розвитку української мови та її говорів. Зокрема, **Г. Півторак** у доповіді «*Деякі методологічні проблеми дослідження історії української мови на сучасному етапі*» обґрунтував необхідність комплексного підходу до етно- та глотогенетичних досліджень із залученням як лінгвістичних, так і історичних, археологічних, антропологічних та інших джерел, розкрив можливості й недоліки давніх писемних пам'яток і народних говорів як основних джерел дослідження ранньої історії української мови, визначив приблизні часові межі її формування як окремої лінгвосистеми, порушив низку актуальних методологічних проблем історичного мовознавства. Дослідник наголосив, що на кінець XII ст. формування основних визначальних рис української мови переважно на фонетичному й морфологічному рівнях завершилося.

В. Німчук виголосив доповідь «*Причинки до закарпатського діалектогенезу*», у якій на матеріалі фактів сучасної діалектології та писемних пам'яток як кириличних, так і писаних латинкою запропонував гіпотезу походження одного з територіально-мовних утворень української мови — закарпатського діалекту, акцентував увагу на деяких методичних і методологічних аспектах дослідження діалектогенезу. Зокрема, учений зауважив, що історія діалекту є складовою частиною історії національної мови, тому історію структури етнічної мови іноді називають історичною діалектологією.

Г. Мартинова у виступі «*Про походження середньонадніпрянського діалекту*» звернула увагу на джерела виокремлення давньої середньонадніпрянської історико-культурної зони (свідчення лінгвістики, історії, археології, етнографії), які дають підстави визначити початок формування в ній середньонадніпрянського діалекту, здійснила спробу обґрунтування гіпотези його походження завдяки комплексній характеристиці в синхронному та діахронному аспектах одного з типових для говору явищ — твердості / м'якості шиплячих приголосних.

В. Мойсієнко в доповіді «*Північноукраїнське наріччя: окресленість у просторі й часі*» на основі матеріалів сучасної лінгвогеографії та писемних пам'яток запропонував окреслення північноукраїнського наріччя в діахронії, визначив комплекс поліських мовних рис, передовсім на фонетичному рівні, архаїчність яких можна підтвердити локалізованими давніми текстами, починаючи від XIV ст.

У виступі **В. Таранця** «*Походження етносу українців та їхньої мови*» акцентовано увагу на етимології слова *українци* з позиції його прадавнього морфемного складу, що дало підстави відтворити вихідне префіксально-суфіксальне утворення *ukeг-, яке ототожнюється зі слов'янським племенем

украї, відомим серед західних слов'ян, й у результаті подальшого аналізу терміна *uker- виділити префікс u- (з іє.*au) 'далеко' та кореня *ker- 'люди, земля' що загалом засвідчує первісне 'гірські люди, (пастухи), горяни'.

Неординарним був виступ *Л. Гнатюк «Питання походження та розвитку української мови очима західноєвропейських лінгвістів (на матеріалі німецькомовних праць)»*, де проаналізовано низку німецькомовних видань, у яких часто помилково у зв'язку з неточністю наукової термінології під час перекладу та через недостатність проаналізованих джерел зазначені проблеми висвітлено необ'єктивно щодо відповідності досліджуваної мови та термінів на її позначення.

І. Фаріон у доповіді *«Історія лінгвономена українська мова як етнонаціональна ідентифікація українців (на матеріалі текстів XIV — XX ст.)»* простежила історію лінгвономена українська мова впродовж XIV—XX ст. у контексті етнонаціональної ідентифікації українців на основі картотеки Історичного словника української мови XIV — першої половини XVII століття та Історичного словника Є. Тимченка, зосередила увагу на терміні *руська мова (язык)*, що єдиний, усупереч складним колонізаційним історичним обставинам, зберігав свою тяглість, даючи безсумнівну ідентифікацію українцям, а відтак під впливом суспільних обставин трансформувався в сучасний термін *українська мова*.

У виступі *П. Білоусенка «Праслов'янські витоки українського словотвору»* порушено актуальні проблеми словотвору, визначено склад похідних іменників із суфіксами у праслов'янській мові та їхнє значення, показано розвиток вторинної семантики з первинним абстрактним значенням, зроблено висновок про те, що значна частина праслов'янських утворень перейшла в українську мову, створивши прецедент творення нових нульсуфіксальних субстантивів із широкою гамою лексико-словотвірних значень.

О. Іщенко в доповіді *«Інвентар звуків у діалектах: до проблеми витоків української мови»* на основі матеріалів діалектної фонетики представив гіпотезу про місце зародження української мови. На основі методики К. Аткинсона, у якій запропоновано кореляцію між фонемним інвентарем мови та її давністю, з'ясував, що ймовірним місцем зародження української мови є ареал південно-західних українських говірок.

Значення берестейсько-пинського ареалу для різних галузей української філології розкрив *О. Скопненко* у виступі *«Берестейсько-пинський ареал як об'єкт дослідження»*, констатував, що специфіка діалектного ландшафту, літературні традиції Берестейсько-Пинського Полісся як об'єкт вивчення мають бути в епіцентрі наукових пошуків. Цей ареал має вийти із затінку центральних тем вітчизняної гуманітаристики, адже без висвітлення генези й сучасного стану берестейсько-пинських говірок історія української мови буде неповною.

13 листопада робота конференції була продовжена в двох секціях: «Діалектологія» та «Історія мови. Історична діалектологія».

У виступах учасників першої секції, присвячених різноаспектним дослідженням українських діалектів, було визначено актуальні проблеми вив-

чення й аналізу структурних рівнів українських говорів, зокрема фонетичного (*І. Гороф'янюк* «Фонетичні архаїзми української говірки с. Булаєшти республіки Молдова: система вокалізму»), морфологічного (*Г. Гримашевич* «Прислівникова система середньополіського діалекту в загальнополіському контексті», *Л. Рябець* «Кличний відмінок в українських діалектах»), синтаксичного (*О. Сьоміна* «Динаміка складного сполучникового речення в східно-подільських говірках»), лексичного (*М. Ткачук* «До питання про структурну варіантність лексики в редуکتивних говірках Чорнобильської зони»), фразеологічного (*Г. Доброльозжа* «Вигукові фразеологізми як відображення світобачення та етносвідомості українця (на матеріалі діалектної фразеології Середнього Полісся») та словотвірного (*Т. Тищенко* «Композитивне словотворення як спосіб номінації в говірках Середнього Поділля»). Доповідь етнолінгвістичного спрямування виголосила *М. Шарпа* «Просторова варіативність різнопланових елементів культурних явищ (на матеріалі середньополіської весняної календарної обрядовості)». Проблема діалектної мікротопонімії був присвячений виступ *Н. Лісняк* «Діалектні особливості мікротопонімів Лемківщини». Усі доповіді викликали активну дискусію, що свідчить про актуальність порушених у виступах наукових проблем.

На секції «Історія мови. Історична діалектологія» було виголошено доповіді, присвячені аналізу елементів і категорій української мови в діахронії: *М. Лесюк* «Фонетична та граматична архаїка гуцульського говору української мови», *В. Денисюк* «Фразеологія документів Брацлавського воєводства», *Г. Кобирилка* «З історії вивчення акцентуації в українській діалектології: аспекти, прийоми, методи», *І. Царалунга* «Діалектне розшарування в староукраїнській мові (на основі явищ вокалізму грамот XIV—XV ст.)», *Н. Хобзей* «Русин», «руський» у словниках і поза ними», *Л. Гула* «Назви грошей у мові актових книг Житомирського міського уряду XVI—XVII століть», *В. Титаренко* «Особливості перекладу польських грамот XVI—XVII ст.», *С. Яценко* «Бототерміни в староукраїнській мові (на основі назв ягід)», *Л. Яшук* «Слов'янські особові імена Житомирщини XVI—XVII ст.»

За підсумками конференції було обговорено та запропоновано для подальшої наукової дискусії періодизацію розвитку структури української мови та терміни (лінгвономени) для називання цієї мови в різні періоди її функціонування.

I. Періодизація розвитку структури української мови

Українська мова, як і решта слов'янських, пройшла тривалий шлях становлення, виділившись із праслов'янської мови-основи (від VI—VII ст. — час появи перших ознак — до XVI — XVII ст. — час завершення формування всіх (або більшості) визначальних лінгвальних особливостей як окремої структури):

- 1) протоукраїнський — VI / VII—X ст.;
- 2) давньоукраїнський — XI—XIII ст.;
- 3) середньоукраїнський — XIV — середина XVIII ст.;
- 4) новоукраїнський — від середини XVIII ст. до сьогодення.

II. Терміни для називання мов у різні періоди розвитку структури української мови

Протоукраїнська мова — назва мови на українських землях у дописемний період — VI—VII—X ст.

Давньоукраїнська (давньоруськоукраїнська) мова — назва мови на українських землях у найдавніший писемний період — XI—XIII ст.

Староукраїнська мова — назва мови на українських землях у період формування найвиразніших її особливостей — XIV — середина XVIII ст.

Новоукраїнська мова — назва національної української мови, відколи народно-розмовний і писемно-літературний вияви збігаються, — від другої половини XVIII ст.

Для усунення термінологічної плутанини щодо називання інших східнослов'янських мов у різні періоди їхнього розвитку пропонуємо терміни: *давньобілоруська, старобілоруська, новобілоруська* мова; *давньоросійська, староросійська, новоросійська* мова. При запозиченні мовних елементів у межах східнослов'янських мов у різні періоди їх функціонування послуговуємося термінами: *українізм, білорусизм, росіїзм*. Уживаний тепер лінгвономен *русизм*, як запозичення тільки з російської мови, семантично не відображає реальної ситуації під час міжмовної взаємодії, адже утворений від Русь, у якій, крім росіян, жили також предки українців і білорусів. Тому трактування *русизмів* у будь-якій іншій мові, наприклад, чеській чи румунській, потребують уточнення: русизми — українізми, русизми — білорусизми, русизми — росіїзми.

Учасники конференції висловили побажання, аби конференції з проблем походження української мови та її говорів в Україні стали періодичними.

Статтю отримано 26.01.2016

Viktor Moysiienko, Halyna Hrymashevych
Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
“ORIGIN AND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN LANGUAGE
AND ITS DIALECTS”.

The Internacional Scientific Conference “The origin and development of the Ukrainian language and dialects”. The scientists of five countries took part in the conference who displayed in their reports actual and lesser-known issues of the origin of the Ukrainian dialects particularly and the language in general as well as payed attention to some important metodological aspects of language origin study.

Key words: *the history of language, the historical dialectology, the origin of Ukrainian language and dialects.*